

ЎЗБЕКИСТОНДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ УСТИВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Боймирзаев Неъматжон Абдулбоқи ўғли
Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини
бошқариш агентлиги етакчи мутахассиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238201>

Ўзбекистонда корпоратив бошқарувни такомиллаштириш ва унинг механизмларини корхоналарда қўллаш бўйича кенг қўламли ишлар олиб борилмоқда, шунингдек, корпоратив бошқарувнинг миллий кодекси ишлаб чиқилган. Шубҳасиз, ушбу вазифаларни амалга ошириш иқтисодий ўсишга, корхоналарнинг инвестицион жозибадорлигини оширишга ва катта иқтисодий аҳамиятга ега барқарор рақобат муҳитини шакллантиришга имкон беради.

Мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг 2017 йил 7 феврал куни «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги қабул қилинган Фармонида белгиланган вазифалар, хусусан иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш жараёнида корпоратив бошқарувнинг замонавий стандарт ва усулларини жорий этиш, корхоналарни стратегик бошқаришда акциядорларнинг ролини кучайтиришни изчил амалга ошириш янада муҳим ўрин тутилиши қайд этилиши корпоратив бошқарувнинг моҳиятига жиддий эътибор қаратишни талаб этади.¹

Ўзбекистонда корпоратив бошқарув тамойилларини жорий этиш ва амалга ошириш жараёнини ҳар бир ривожланиш босқичининг ўзига хослиги ва хусусиятларини тушуниш учун муҳим бўлган етти босқичга бўлиш орқали ўрганиш мумкин.

Ўзбекистонда корпоратив бошқарувнинг шаклланиш тарихи бир қатор қонун ҳужжатларига бориб тақалади. Бу борадаги биринчи қонунлардан бири “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги” тўғрисидаги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони. “Халқ сўзи” газетаси. 20.01.2017 й.

қилиш тўғрисида”ги қонундир (1996-йилда қабул қилинган, 2014-йилда қайта кўриб чиқилган)².

Ушбу қонун корпорацияларни ташкил этиш бўйича амалга оширилиши керак бўлган расмий корхоналарни компанияларни бошқариш ва фаолият юритиш тамойилларини, шунингдек, ижро этувчи ҳокимият органлари ва манфаатдор шахсларнинг ўзаро ҳамкорлиги тамойилларини белгилайди. Шунингдек, у акциядорларнинг асосий ҳуқуқларини белгилаб беради, қимматли қоғозлар бозори иштирокчиларини белгилайди ҳамда корхоналар ва инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш чораларини кўради, шу билан Ўзбекистонда корпоратив бошқарувнинг ҳуқуқий тузилмасини шакллантиради.

Ўзбекистонда корпоратив бошқарувнинг асосий тамойиллари миллий, бошқарув ва назоратнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мазкур қонунда белгилаб берилган. Бу қонуннинг қабул қилиниши Ўзбекистонда бозор муносабатларининг ижобий ривожланишига олиб келди.

Қонунда акциядорлик жамиятлари фаолияти, уларни қайта ташкил этиш, тугатиш, жамиятни бошқариш, акциядорлик жамиятининг қимматли қоғозлари, фойда ва дивидендларни тақсимлашнинг аниқ ҳолатлари аниқ кўрсатилган. 2014 йилда қуйидаги қонун ҳужжатларига баъзи ўзгартиришлар киритилди.

Шунингдек, 2016-йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат улуши устун бўлган акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарувни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони³ қабул қилинди.

Корпоратив бошқарув операцияларининг ўзига хослигини жараёнда иштирок этувчи турли манфаатдор томонларнинг роли билан тавсифлаш мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Корпоратив бошқарув иштирокчиларининг мажбуриятлари ва имтиёзлар⁴

² Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 06 майдаги ЎРҚ -370-сонли “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 17 октябрдаги ПҚ- 2635 – сонли «Давлат улуши устун бўлган акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарувни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» қарори

⁴ Герасименко В.В. Управление корпорацией. М.: Филинь, 2016. 232 с.

Корпоратив бошқарув иштирокчилари гуруҳлари	Масъулиятлар	Фойда
Акциядорлар	Компаниянинг инвесторлари сифатида кўриб чиқилади	Дивидендларни сотиш ёки сотиб олиш керак бўлганда фойда
Ишга қабул қилинган менежерлар	Барча керакли бошқарув функцияларини бажаради	Ўз вазифаларининг бир қисми сифатида берилган юқори мақомдан имтиёзлар
Компания ходимлари	Ишлаб чиқариш учун масъул	Ўз вазифаларининг бир қисми сифатида берилган юқори мақомдан имтиёзлар
Бошқарув органлари	Корпоратив бошқарув фаолиятининг ҳуқуқий асосларини белгилайди	Компаниянинг барқарорлиги ва бандлик имкониятларини яратиш қобилиятидан фойда
Кредиторлар	Ишлаб чиқаришни молиялаштиришда иштирок этади	Барқарорлик фойдалари ва солиқдан кейинги фойда

1-жадвалга асосланиб, шундай хулосага келиш мумкинки, корпоратив бошқарув иштирокчилари бир-биридан ажралиб туради ва уларнинг вазифалари ва имтиёзлари билан фарқланади. Зарур инвестиция имкониятлари яратилмаса, корпоратив бошқарув ҳолатини яхшилаш бўйича кўрилаётган чора-тадбирларнинг аксарияти бефойда бўлади. Ўзбекистонда корпоратив бошқарув самарадорлигини ошириш мақсадида ҳукумат давлат улушларини хусусий секторга бериш қоидаларини демократлаштиришга эътибор қаратмоқда.

Маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг фаолиятини самарали ташкил этиш орқали халқаро даражада рақобатбардошлигини ошириш, мулкдорлар синфини шакллантириш орқали аҳолининг турмуш даражаси ва

фаровонлигини ошириб бориш мақсадида мамлакатимиз мустақиллигининг дастлабки йилларидан хусусийлаштириш масалаларига, бизнес фаолиятини ривожлантиришга жиддий эътибор қаратилди. Бунда корпоратив тузилмалар, хусусан акциядорлик жамиятлари, масъулияти чекланган жамиятлар фаолиятини самарали ташкил этиш мақсадида ҳуқуқий асослар яратилди.

2014 йил 6 майда Ўзбекистон Республикасининг “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонуни янги таҳрирда қабул қилинди. Унга кўра очиқ ва ёпиқ турдаги акциядорлик жамиятлари бир хил акциядорлик жамияти деб юритила бошланди. 2014 йил 2 июлда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори қабул қилинди. Унга кўра янги таҳрирдаги қонун асосида корпоратив бошқарув тизими такомиллаштирилди.

Мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислон Каримов “Корпоратив бошқарув тизимидаги принцип ва ёндашувларни тубдан ўзгартириш, ишлаб чиқариш, ташқи иқтисодий ва инвестиция жараёнларига замонавий халқаро корпоратив менежмент стандартларини жорий этиш жиддий эътиборни талаб қилади”⁵, дея қатъий таъкидлаб ўтди ва акциядорлик жамияти фаолиятини ривожлантириш иқтисодий тараққиёт йўналиши сифатида белгиланди. Бунда корпоратив ёки акциядорлик бирлашмаларимизнинг фаолияти самарадорлигини танқидий баҳолаш, уларни хорижий давлатлардаги ана шундай корхоналар билан таққослаб кўриш зарурлиги алоҳида белгиланди.

Белгиланган вазифадан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 31 мартдаги “Акциядорлик жамиятлари фаолиятининг самарадорлигини ошириш ва корпоратив бошқарув тизимини такомиллаштириш комиссиясини ташкил этиш тўғрисида”ги 2327-сонли Қарори қабул қилинди.

Акциядорлик жамиятлари фаолиятида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш, бу борада хорижий менежерларни фаол жалб

⁵ Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2015. – 72 б.

қилишни таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2015 йил 24 апрелдаги “Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чоратадбирлари тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди.

Фармон асосида етакчи хорижий компанияларда бошқарувни ташкил этиш тизимини чуқур ўрганиш асосида ишлаб чиқилган акциядорлик жамиятининг намунавий ташкилий тузилмаси тасдиқланди.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон иқтисодиётида корпоратив бошқарувга оид ислохотларнинг чуқурлашуви юз бермоқда. Бироқ корхоналарни бошқариш масаласини яхшиланмай, акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштирмай акциядорлик жамиятларининг фаолият самарадорлигини ошириш ва уларга ташқи манбалардан инвестициялар киритиш осон бўлмайди. Бундан ташқари, корпоратив бошқарув сифатини ошириш нафақат хорижий инвестиция киришини рағбатлантиради, балки бутун корхона фаолиятини замон талабларига мос ҳолда модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан янгилашни ҳам қамраб олади.

Таъкидлаш жоизки, бундан буён корпоратив бошқарувни ривожлантириш масалаларини тадқиқ этишда асосий урғу капиталлашув даражаси юқори бўлган, бошқарув тизими ўрнатилган халқаро талабларга жавоб берадиган ҳамда устав фондида хорижий капитал иштирок этаётган йирик саноат акциядорлик корхоналарига берилади. Бу эса, уларнинг корпоратив сектор сифатида миллий иқтисодиётнинг ривожланишига салмоқли ҳисса қўшишлари, ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш жараёнларига инвестицияларни, шу жумладан хорижий инвестицияларни жалб қилишга замин яратади. Бундай жараёнлар акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарувнинг ташкилий-иқтисодий механизмининг тадқиқ қилиш ва бу бўйича муҳим изланишлар олиб боришни тақозо этади.

Демак, Ўзбекистон акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарувнинг ташкилий-иқтисодий механизмининг самарали ташкил этиш ва такомиллаштириш масалалари ўз ечимини кутаётган долзарб муаммолардан ҳисобланади.